

ŞAH İSMAİL'İN ANADOLU OYMAKLARININ DESTEĞİNİ KAZANMASININ SEBEPLERİ ÜZERİNE

MEHMET TEMİZKAN

İçinde bulunduğumuz 1999 yılı, Osmanlı devletinin kuruluşunun 700. yıl dönümüdür. Bu yıl dönümü çeşitli faaliyetlerle kutlanmaktadır. Konferanslar verilmekte, panel ve sempozyumlar tertip edilmekte, makaleler kaleme alınmakta; kısaca Osmanlı devleti çeşitli yönleriyle incelemeye tâbi tutulmaktadır. Osmanlı-Safevî mücadelesi, siyasî ve özellikle de sosyal sonuçları bakımından, tarihimizde çok özel ve çok önemli bir yer tutmaktadır. Bilindiği gibi, Anadolu kökenli Türk oymaklarının Safevî devletinin kurulmasına yaptıkları katkı, oldukça fazladır. Bu hususta müstakil bir çalışma bulunması¹ ve konumuzla doğrudan doğruya ilgisi bulunmaması sebebiyle, bu katkının miktarı üzerinde durmaya gerek yoktur. Ancak, zaten var olan dinî anlayış farklılıklarını daha da derinleştiren ve bu farklılıkların siyasî bir mahiyet kazanarak sıcak çatışmalara dönüşebilmesine müsait bir ortamı hazırlayan bu katkının sebepleri, üzerinde düşünülmeğe değer bir husustur. Çünkü üzerinden asırlar geçmiş olmasına ramen, bugün bile zaman zaman karşı karşıya kaldığımız bazı tatsız hâdiselerin temelinde, bu katkının ve özellikle de neticelerinin yattığı bilinen bir gerçektir. Bu bakımdan, büyük kitlelerin Anadolu'dan Erdebil'e yönelmelerinin, başka bir ifadeyle Şah İsmail'in Anadolu oymaklarının desteğini kazanmasının sebepleri, objektif, ciddi ve hacimli çalışmalarla ortaya konulması gereken bir husustur.

Bu yazıda, Osmanlı-Safevî mücadelesinin henüz fiili çatışmaya dönüşmeden önceki hazırlık dönemi üzerinde durulacak, Anadolu'nun bu dönemdeki durumu ile Anadolu halkının Şah İsmail'i her bakımdan desteklemesine yol açan faktörlerin bir tahlili ve izahı yapılmaya çalışılacaktır. Bu faktörler arasında da, geniş kitleler üzerindeki günümüze kadar devam eden tesirinin, tarihî kişiliğinden ziyade edebî kişiliğinin eseri olması sebebiyle, söz konusu şahsın bu yönü üzerinde biraz daha fazla durulacaktır.

1 Prof. Dr. Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976.

Anadolu oymaklarının Şah İsmail'e yönelmelerini sadece bu şahsın gayretlerinin bir sonucu olarak kabul etmek, tarihi gerçeklere aykırıdır. Onun propagandasının esas dayanağını teşkil eden Alevîlik, Türk halkının yeni tanıştığı bir dinî anlayış değildi; asırlarca önce gönüllerinin ısındığı, az veya çok taraftarı oldukları bir anlayış idi. Bu taraftarlığın başlangıcını, Türklerin İslâm dinini kabul ettiği, hatta İslâm diniyle tanıştıkları devirlere kadar götürmek mümkündür. Emevilerin, kendilerinden olmayan unsurları, din ortaklığını da pek hesaba katmaksızın "mevâlî" kabul eden zihniyeti hem kendilerine hem de temsil ettikleri dine karşı soğuk rüzgârların esmesine sebep olmuştur. Barthold'un da belirttiği gibi, bu devletin Orta Asya'daki siyaseti, İslâm dinini yaymakla sınırlı kalmayıp vergi ve haraç toplamayı da gözden uzak tutmamıştır. Hatta zaman zaman bu siyaset dini yayma idealinin de önüne geçmiştir². Halkın, Arapların yolsuzluklarından ve valilerin mallarını gasplarından bıkip usandığı bu zaman dilimi, "ehl-i beyt"ten bazılarının şehit edildiği, onlar için ağıtların yakıldığı ve onlara bu akıbeti reva görenlere lânetlerin okunduğu tarihlerdir. Halkta nefret duyguları oluşmasına sebep olan iki hâdisenin de sorumlusu, tahmin edilebileceği gibi Emevî yönetimidir. Bu şartlar altında Türk halkı Emevîlere ve takip ettikleri siyasete değil, onların gazaplarının kurbanı olan "ehl-i beyt"e temayül göstermiştir. Günümüze kadar, en koyu Sünnî kesimlerde dahi bir tek Yezid, Muaviye gibi isimler bulunmadığı hâlde, Alî, Hasan, Hüseyin, Hasan Hüseyin, Cafer, Rıza, Ali Rıza, Kazım gibi isimlerin çok yaygın olması, bu temayülün sonuçlarından başka bir şey değildir. Zaten Emevi devletinin yıkılması için yapılan faaliyetlere Türklerin de youn olarak katılmalarının, hatta Abbasilerin hükümranlığı ele geçirmek için yaptıkları ilk faaliyetlerin yürütüldüğü, Emevîlere karşı isyan hazırlıklarının başlatıldığı ve isyanın hayata geçirildiği merkezin, ekseriyetini Türklerin oluşturduğu Horasan, Mâverâünnehr olması³, Türklerin Emevîlerin takip ettiği siyasetten hoşnut olmamasından kaynaklanmış olmalıdır.

2 V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Ankara 1990, s. 203.

3 Nerkis Ahundova, "Abbasilerin Hilafetinde Türklerin Rolü Hakkında Bazı Kayıtlar", *Türk Kültürü*, S. 427, s. 679.

Türk halkının Hazreti Ali ve nesline karşı olan bu devirdeki temayülünü, ehl-i beyt muhabbetinin artması veya ön plâna çıkmasıyla sınırlandırıp herhangi bir adla adlandırmamak, isabetli bir tespit olacaktır.

Türklerin Anadolu'ya gelip yerleşmesinden sonra, burada birtakım dinî gruplar faaliyet göstermeye başlamışlardır. Özellikle Moğol istilâsından sonra, istilâ edilen veya edilmesi muhtemel olan yerlerden, Anadolu'ya derviş göçü artmış, pek çok derviş Selçuklu saltanatının himayesine sığınmak için koşmuştur. Bu dervişlerin büyük bir kısmının Kalenderîye zümresine ve onun Haydariye gibi şubelerine mensup oldukları da bilinmektedir⁴. Kalenderîlerin zikirlerini teşkil eden “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali, Ya Fatıma, Ya Hasan, Ya Hüseyin” desturu da⁵ Hazreti Ali ve nesline karşı besledikleri derin hissin ve muhabbetin bir ifadesidir. Merhum Fuad Köprülü, bunu “müfrit Alevîlik temayülü” olarak görmektedir⁶. Yine Köprülü “Hazreti Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e muhabbet, Türkler arasındaki münteşir tarikatlarda değişmez bir esastır. Hazreti Ali'nin kahramanlıkları, Anadolu Türklerinin edebiyatında en eski zamanlardan itibaren pek makbul ve müteammim bir mevzudur”⁷ diyerek oldukça önemli bir tespitte bulunmaktadır. Bütün bunlara dayanarak Şah İsmail'in Anadolu'da yaptığı veya yaptırdığı propagandayı dayandırdığı temellerin, burada yaşayan halk için yeni olmadığını, bu halkın, onun telkin ettiği görüşlere aşına, hatta birazcık da taraftar olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Tabî ki bu aşinalık veya taraftarlık, Şah İsmail'in propagandasını da rahat yapabilmesini ve taraftar edinebilmesini kolaylaştıran çok önemli bir faktör olmuştur.

Esasen, Anadolu halkının Şah İsmail'i desteklemesine yol açan faaliyetlerin başlangıcını, onun doğumundan daha öncelere götürmek, hiç de yanlış olmaz. Dedesi Şeyh Cüneyd, İkinci Murad döneminde Anadolu'ya gelmiş, padişaha armağanlar sunmuş ve Kurtbeli adlı bölgeye yerleşmek için izin istemiştir⁸. İsteğinin padişah tarafından reddedilmesi üzerine Konya'ya gitmiş, Şiîliği anlaşılın-

4 Prof. Dr. Fuad Köprülü, *Anadolu da İslâmiyet*, İstanbul 1996, s. 49.

5 A. g. e., s. 92.

6 A. g. e., s. 92.

7 A. g. e., s. 88.

8 W. Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, Ankara 1992, s. 17.

caya kadar da Şeyh Sadreddin dergahında kalmıştır. Bu dergahta kaldığı zaman zarfında, daha önceki devirlerde Şiîliğe meyilli oldukları bilinen Karaman, Tekke ve Hamidoğlu ahalisine, fikirlerini aktarma fırsatı bulmuş, başka bir ifadeyle propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur⁹. Bilhassa, yaşadığı sürece Karaman Türklerinin Moğollar tarafından Asya'ya göçürülmesini engellemiş olması dolayısıyla halk nazarında büyük bir itibarı bulunan Sadreddin-i Konevî'nin bu nüfuzu, Şeyh Cüneyd'in işine yaramış; o, büyük gayretlerle kendisini Sadreddin'in yolunun takipçisi olarak kabul ettirmek suretiyle, halkı kendisine bağlamıştır¹⁰. Bu kişinin Konya'dan ayrılmak zorunda kaldıktan sonra, Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde yürüttüğü propaganda faaliyetleri *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*¹¹ adlı eserde geniş geniş anlatıldığı için, burada tekrar edilmesine gerek yoktur. Ancak, bu faaliyetler neticesinde bir taraftar kitlesi edinmiş olması, hiç de uzak bir ihtimal değildir.

Şeyh Cüneyd'den sonra, oğlu Haydar da -Şah İsmail'in babasıdır- Anadolu'nun desteğini kazanmak için çalışmış, kabiliyetli öğrencilerini ciddi bir eğitime tâbi tuttuktan sonra, belli yerlere göndermek suretiyle taraftar kitlesi edinmeye ve maddî destek sağlamaya gayret etmiştir¹². Bu gayretlerin zaman olarak İkinci Bayezid'in devrine denk gelmesi, Haydar'ın lehine olmuştur. Haydar'ın çalışmalarıyla İkinci Bayezid'in zayıf yönetiminin birleşmesi, Haydar'ın taraftar sayısında önemli bir artış olmasına uygun bir zemin hazırlamıştır.

Bu kısa açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Anadolu'da taraftar edinme ve onların her türlü desteğini kazanma faaliyetleri, Şah İsmail tarafından başlatılmış değildir. Dedesiyle babası tarafından başlatılan ve küçümsenemeyecek kadar mesafe kateden faaliyetler, Şah İsmail tarafından devam ettirilmiştir. Kendisinden önceki çalışmaların tabîî bir sonucu olarak, büyük bir taraftar kitlesi, âdetta Şah İsmail'e miras olarak kalmıştır. Kendisi de gayretleri ile bu mirası biraz daha büyütmüş ve devletini kurarken bu unsurun büyük desteğini görmüştür.

9 A. g. e., s. 18.

10 Baha Said, "Bektaşiler III", *Türk Yurdu*, C. V, Nu. 28, Nisan 1927, s. 305-341.

11 W. Hinz, a. g. e., s. 16-22.

12 Nejat Birdoğan, *Şah İsmail Hataî*, İstanbul 1991, s. 10.

Dedesiyile babasının Anadolu'nun desteğini kazanmak uğrunda faaliyetlerini böylece özetledikten sonra, Şah İsmail'in aynı maksatla yaptığı veya yaptırdığı propagandayı dayandırdığı temellere geçebiliriz.

Şah İsmail, divanında sık sık "İmam-ı Ca'fer'in mezhebindenem"¹³ gibi ifadeler kullanır. Ca'feriye mezhebine mensup olduğunu özellikle ve ısrarla vurgular. (Buradaki mezhep kelimesinin terim anlamında değil, sözlük anlamında kullanıldığını ve "iz, yol" demek olduğunu belirtmekte fayda vardır.) Pek çok ilim adamı "Ca'fer es-Sadık'ın insanları ürküten ve İslâmın temel prensipleriyle bağdaşması mümkün olmayan aşırı fikirlerden uzak bir kişi olduğu" hususunda ittifak hâlinindedir. Onun kurucusu olduğu mezhep de Şiflikten ziyade Sünnîliğe yakındır¹⁴. O, uzun süren imamet devresinde, çeşitli kesimlere mensup geniş İslâm topluluğuyla iyi münasebetler kurmuş, Sünnî kaynaklarda da daima hürmetle anılmış ve sapık fırkalarla mücadele etmekten geri durmamıştır. Türk halkının en az yüzde yetmiş beşi tarafından benimsenen Hanefî mezhebinin kurucusu olan İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin de hocalığını yapmıştır¹⁵. Büyük günahları "şirk, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek, ana ve babaya itaat etmemek, adam öldürmek, yetim malı yemek, zekât vermemek ve namazı terk etmek..."¹⁶ şeklinde ifade etmiştir. Kanaatimizce, Şah İsmail'in Anadolu'da yürüttüğü propaganda faaliyetlerinin başarılı olmasında Anadolu halkına altıncı imam Ca'fer'in gönülleri okşayan ve herkes tarafından paylaşılan ılımlı görüşleri ile nüfuz etmeye çalışmış olması, önemli bir rol oynamıştır. Zira Anadolu Alevîleri arasında, müfrit ve sapık fikirlere sahip olan "Galiye" fırkasına mensup olan hiç kimse bulunmamaktadır. Prof. Dr. Orhan Türkdoğan'ın "Ülkemizde, Alevî-Bektaşîleri arasında Mufaddıla, Sabbe ve Taberraiye, Galiye ve Müellihe denilen akımlara rastlamak mümkün değildir."¹⁷ şeklindeki tespitinin birkaç asır önceki Anadolu halkını da kapsamaması için hiçbir sebep yoktur.

13 A. g. e., s. 74.

14 Ayhan Aydın, "Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak ile Alevilik-Bektaşîlik Üzerine", *Millî Folklor*, S. 33, Ankara 1997, s. 13.

15 Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay, "Bektaşîlik ve Hanefî Mezhebi", *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Kadri Eroğan Hacı Bektaş Veli Armağanı*, Ankara 1997, s. 34.

16 Mustafa Öz, "Cafer es-Sadık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, s. 1-3.

17 Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Alevî-Bektaşî Kimliği*, İstanbul 1995, s. 366.

Bütün bunlar, bize, Anadolu halkının aşırılığın yanında değil, ılımlının yanında yer aldığını göstermektedir. Bu tabiattaki bir halka, Şah İsmail'in Sünnî âlimlerin bile hürmet ettiği Ca'fer es-Sadık'ı bayraklaştırarak yaklaşması, benimsenmesinde mühim bir yer tutmuş olmalıdır.

Burada bir hususa işaret etmekte fayda vardır. Kaynakların aksettirdiği tarihi kişiliğinin aksine, Şah İsmail "Hatayî" mahlasıyla yazdığı şiirlerinde umumiyetle yumuşak tabiatlı, engin hoşgörü sahibi, sufi bir kişi olarak karşımıza çıkar. Bazı şiirlerinde görülen kin ve nefret duygusu, tamamen Muaviye ve oğlu Yezid'e yöneliktir:

Yezîd'in bağırını taş eylediler¹⁸,

Yezîd'e la'net okumak sünnettir
Onun-çün la'net okurum Yezîd'e¹⁹

Muaviye soyunu Mülcem oğlunu
Sürün şu dergahtan İmam Hüseyin²⁰

Hatayî Yezîd'e hiç verme aman
Âlemde neslini kesegör heman²¹

gibi mısralarından da açıkça anlaşılabilceği üzere, kin ve nefretinin hedefi, ismini de zikrettiği şahıslardır.

Hazreti Ali'nin çocuklarına reva görülen zulüm, Anadolu halkı tarafından asla tasvip edilmediği için, Hatayî'nin bu zulmü yapanlara karşı takındığı tavır, Anadolu insanını ürkütmemiş, bilâkis onların hissiyatına tercüman olması dolayısıyla, gönüllerini okşamış olmalıdır.

Taraftar sayısını artırma endişesini aklından hiçbir zaman çıkarmayan Hatayî'nin, şiirlerinde, her devirde ve her kesimde kolaylıkla kabul görececek konuları işlediğini görmekteyiz. Hazreti Mevlânâ'nın "Hangi meclise vardım, orada

18 Nejat Birdoğan, *a. g. e.*, s. 43.

19 *A. g. e.*, s. 46.

20 *A. g. e.*, s. 79.

bir Türkmen kocasını oturur buldum.” şeklinde takdim ettiği Yunus Emre başta olmak üzere, Anadolu halkının ulu bildiği pek çok kişi tarafından yüzlerce kez tekrar edilen bazı değerlerin, Hatayî tarafından da ifade edildiği, şiirlerinin tetkikinden anlaşılmaktadır:

Kavga gaybet etmek kötünün işi²²,

Mü'min kardeşlerinin aybını gizle
Girmek ister isen rahmet gölüne²³,

İki mahluk vardır Hakk'a kul olmaz
Mağrurluk kibirlik etmeli değil²⁴,

Yıkık gönülleri ma'mur edelim²⁵,

Bir susuz sulamak gerek
Bir açığı doyurmak gerek²⁶,

Budur sözüm benden sana emanet
Gönül yıkma velî eyle imaret,

Dahi yoldaş ile komşunu gözle
Ki halkın aybını sen açma, gizle,²⁷

ve benzeri mısralarda mesaj olarak verilen kavgayı, mağrurluk ve kibirliliği, bir kişinin aybını ortaya çıkarmayı, hırsı, hasedi, tamah ve şehveti... men eden, Hakk'ın evi olarak vasıflandırılan kalbi, gönlü temiz tutmayı, mamur etmeyi, yoldaş ile komşuyu gözetmeyi, susuza su vermeyi, açığı doyurmayı, düşmüşlerin elinden tutmayı, Hak'tan ümit kesmemeyi... tavsiye eden mısraların hem dinî hem de sosyal kıymetleri ihtiva ettiği muhakkaktır. Halkın kendisine sunulan bu güzelliklere, bu evrensel değerlere kayıtsız kalabileceğini düşünmek, her hâlde mümkün değildir.

22 A. g. e., s. 37.

23 A. g. e., s. 51.

24 A. g. e., s. 67.

25 A. g. e., s. 85.

26 A. g. e., s. 112.

Bilindiği gibi İslam dininin kabul edilmesinden sonra teşekkül etmeye başlayan İslâmî Türk Edebiyatı, Hatayî devrine gelinceye kadar kuruluşunu tamamlamıştır ve bu edebiyatın gelenekleri yerleşmiştir. Allah'ı ve Hazreti Muhammed'i metheden münacatlar, na'tlar gibi müstakil eserler kaleme alınırken yanında, mesnevî tarzında yazılan eserlerde de asıl konuya girmeden önce Allah'a hamd ü sena etmek, Hazreti Muhammed'e salat ü selâm göndermek, dört halifeyi yad edip onların methine de yer vermek, bu edebiyatın hâkim gelenekleri arasındadır. Hatayî de bu hâkim geleneğin dışına çıkmamıştır. Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu'nun "Azerbaycan edebiyatının ilk eposlarından biri"²⁸ olarak kabul ettiği *Dehname* de asıl konuya girmeden önce "Tevhid-i Hak Sübhanehu ve Taala", "Zikr-i Taleb-i Rahmet", "Der Naat-ı Resul-i Sallallahu Aleyhi ve Alihi ve Sellem" başlıklı bölümler bulunmaktadır. İlk üç halife atlandıktan sonra Hazreti Ali'nin methinin yapıldığı bölüm gelmektedir²⁹. Yine Hatayî'nin mesnevî tarzında kaleme aldığı "Nasihât-nâme" adında uzunca bir şiiri bulunmaktadır. Bu şiirinde de Hatayî, sırasıyla Allah'ı, Hz. Muhammed'i, Hz. Ali'yi ve diğer imamları methetmektedir. İlk üç halifeyi atlayıp on iki imama yer vermesi dışında, bu şiirin de Sünnî karakterdeki diğer eserlerle önemli bir farkı bulunmamaktadır. Allah'ı methi sırasında söylediği

Kadîm ü lâ-yezâl ü ferd ü yektâ
Ki misli yoh onun zatına hemtâ

Cihanı tar ü mar etmek elinde
Yine bir demde var etmek elinde³⁰

gibi beyitlerle Hz. Muhammed'in methi sırasında geçen

Cemâl-i Mustafâ'ya vir salavat
Olasan cümleden sağ ü selamet,

Muhammed ümmeti kalmaz damuda

28 Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, "Azerbaycan Edebiyatı", *Türk Dünyası Edebiyatı*, İstanbul 1991, s. 150.

29 Azizaga Muhammedov, *Şah İsmail Hatai, Eserleri*, C. 2, Bakü 1973, s. 7-28.

30 A. g. e., s. 361-362.

Ona ihlas ile ümmet olagör

Ona münkir olanın gözleri kör³¹

mısralarının yüzlerce benzerine tesadüf etmek için fazla bir gayret sarfetmeye bile gerek yoktur. Kerbela hâdisesini işleyen müstakil eserler dışında, bir gelenek hâlini almamış olmakla birlikte Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in methine yer verilmesi, pek çok eserde karşımıza çıkan bir husustur. Hatta *Divan-ı Hikmet*'in İstanbul baskısında Şah Hüseyin ve Şehr Bânû hakkında bazı tebcillerin bulunduğu, bunların hiçbir zaman Şîliğe yorumlanamayacağı, zira bütün İslâmlar arasında umumî olduğu da belirtilmektedir³².

Bu bilgilerin ışığı altında, Hatayî'nin birkaç asırlık geçmişe sahip, yerleşmiş geleneklere aykırı görüşler beyan etmemiş, en azından propaganda mahiyetindeki şiirlerinde bu hususu göz önünde bulundurmuş olmasının, kitlelerin gönlünü kazanmasına yardım etmiş olduğu, düşünülebilir.

Kitlelerin Erdebil'e yönelmelerinde, Şah İsmail'e en büyük desteği veren bölgelerin, istikrarsızlıkların uzun bir süre devam ettiği yerler olmasının etkisi de unutulmamalıdır. Güneydeki Adana, Tarsus ve Maraş civarları ile Doğu Anadolu bölgesi, iki asırdan daha fazla süren beylikler mücadelesine sahne olan yerler arasındadır. Osmanlı beyliğini en fazla uğraştıran Karamanoğulları da dahil olmak üzere, bu beylikler kudretli bir devlet hâline gelememişlerdir. Bunun sonucu olarak da, halkı huzur ve sükûna, ekonomik bir rahatlığa kavuşturamamışlardır. Huzura, sükûna ve refaha susayan halkın da bir arayış içinde olması, kudretli gördüğü bir hükümdara meyletmesi gayet tabîi bu hâdisedir. Beylikler coğrafyasında istikrarsızlıklar hüküm sürerken, istikrarı sağlamış bulunan Osmanlı İmparatorluğunda da İkinci Bayezid'in zayıf yönetiminden kaynaklanan bazı acizlikler görülmeye başlanmıştır. Anadolu'daki bu olumsuz gelişmelere karşılık, aynı tarihlerde Şah İsmail henüz çocuk denecek yaşta çok cevval ve canlı bir zekâyâ, kudretli bir irade ile azimli bir cür'ete sahip bir hükümdar olarak temayüz etmiş ve halk nazarında kahramanlaşmıştır. Nitekim onu "Kahir-i kahraman-ı mülk-i Acem" şeklinde vasıflandıran şairler de olmuştur³³.

31 A. g. e., s. 374-375.

32 Prof. Dr. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 5. Baskı, Ankara 1984, s. 151.

33 Baha Said, a. g. e., s. 320.

Gerek uzun süren beylikler mücadelesinin yarattığı şartların, gerekse Osmanlı hükümdarı ile Safevî hükümdarı arasındaki farkın Şah İsmail'in lehinde olmasının, Anadolu'daki bazı oymakların Erdebil'e meyletmesinin sebeplerinden birisi olması hiç de uzak bir ihtimal değildir.

Osmanlı sarayındaki idarî kadrolarda, gayri Türk unsurların söz sahibi olma-ya başlamış olmasından kaynaklanan hoşnutsuzlukların etkileri de gözden uzak tutulmamalıdır. Bu Türk olmayan unsurlar arasında, iyi bir Türk-İslâm eğitimi almış, üstün kabiliyet sahibi olanların yanında, Türkleşmemiş, sıradan insanların bulunduğu da bilinmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin yaptırdığı "Anadolu'da Gizli Mabetler" konulu araştırmasıyla tanınan Baha Said Bey, bu konu üzerinde ısrarla durmaktadır. O, gayri Türk unsurların idarede yetkili kılınmasının yarattığı memnuniyetsizlikle bu kişilere olan itimatsızlığın, kitlelerin Şah İsmail'e yönelmesine zemin hazırladığı kanaatindedir. Bu hususta bir de örnek vermektedir: Yavuz Sultan Selim'in bütün seferlerinde kendisine üstün zaferler getiren, Kızılbaşlar adına Anadolu'da ortaya çıkan Celalîlerin başı Celalî'yi Akşehir ovasında yakalayıp kellesini koparan, Yavuz'un en yavuz yoldaşı, Şah İsmail'in en baş düşmanı olan Dulkadirli Şehsüvaroğlu Ali Bey, Yavuz Sultan Selim'in ölümünden sekiz sene sonra, Anadolu kızılbaşlarıyla birlikte, padişaha isyan bayrağını açmış ve Şah Kalender isyanına katılmıştır. Bu, Şah İsmail'in Anadolu'daki nüfuzunu gösteren bir hâdise olduğu kadar, idaredeki Türk olmayan unsurlara karşı duyulan hoşnutsuzluğu da gözler önüne seren bir hâdisedir³⁴.

Son olarak, Şah İsmail ve takipçilerinin halk üzerinde bu kadar tesirli olmasının -belki de- en büyük sebebi olarak, Türkçe yazıp söylemiş olmalarını göstermek, doğru bir tespit olacaktır. Araştırmacılar, bu husus üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Örnek olarak bu husustaki üç görüşü zikredebiliriz: Baha Said Bey, Şah İsmail'in zekâ, irade ve cesaret gibi üstün meziyetlerinin "Türkçe şiirler söylemek"le birleşince kahramanlaştığını ifade etmektedir³⁵. Fuad Köprülü de "Bektaşilik, Kızılbaşlık ve Hurufîlik adı altındaki garip itikatların halk arasında bu kadar kuvvetle yayılmasına, belki de, sade, herkesin anlayacağı kadar basit,

34 A. g. e., s. 316-317.

35 A. g. e., s. 311-320.

millî zevke uygun güzel şiirler her şeyden çok yardım etmiştir.”³⁶ diyerek, Türkçe söylemiş olmanın, bu zümrenin gönülleri kazanmasındaki rolünü vurgulamaktadır. Nihad Sami Banarlı'nın bu konuyla ilgili görüşleri de Baha Said Bey ve Fuad Köprülü'nün görüşleriyle paralellik arz etmektedir. O da “Hatayî'nin kudretli bir şair olduğunu, halk ruhunu okşayan Yunus tarzı halk ilâhîleri söylemekle, Türkmen aşiretlerini kendisine daha çok inandırmak imkânını bulmuş olduğunu” belirtmektedir³⁷. Bu üç görüş, Şah İsmail'in kullandığı dilin ve yazdığı şiirlerin, kitleleri etkilemesinde çok büyük, belki de en büyük faktör olduğu noktasında birleşmektedir.

Sayıdığımız bu sebeplere, elbette başka sebepler de eklenebilir. Kitlelerin yönelişini tek bir sebebe bağlamak, hele hele, sadece mezhep faktörüyle izah etmek mümkün değildir. Bu mezhep faktörüne devleti heterojen yapıdaki insanların müsterek bir ideoloji etrafında toplamak için başvurulduğu, tabî ki doğrudur³⁸. Ancak bir dinî anlayışı, insanları müsterek bir ideoloji etrafında toplamak için vasıta olarak görmekle, siyasî hayaller için askerî bir güç olarak kullanmak arasında fark vardır. Özellikle kendilerinden biraz farklı bir dinî anlayışa sahip olanlara karşı takındığı tavrın tasvip edilmesi mümkün değildir. Zira bu tavır, Şah İsmail'in şahsına olduğu kadar -belki de daha fazla- bayraktarlığını yaptığı dinî anlayışa karşı bir nefret duygusunun oluşmasına neden olmuştur. Aynı şekilde Safevîleri desteklemeleri sebebiyle, Anadolu'da, belli zümrelerin devletin takibine maruz kalması da, Alevî ve Sünnî kesimler arasındaki soğukluğun artmasına sebep olan faktörler arasındadır.

Sonuç olarak denilebilir ki, Anadolu'daki bazı oymakların Erdebil'i desteklemesiyle, büyük ölçüde bu desteğin bir neticesi olarak vuku bulan hâdiseleri birbirinden ayırmak ve ayrı ayrı değerlendirmek daha doğru olacaktır. Çünkü aynı milletin ve aynı dinin mensubu olan zümreler arasına soğukluğun girmesinde veya önceden de var olan bazı küçük farklılıkların derin bir uçuruma dönüşmesinde bu hâdiselerin etkisi oldukça büyük olmuştur.

36 Prof. Dr. Fuad Köprülü, *a. g. e.*, s. 353.

37 Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, İstanbul 1971, s. 524.